

английской научной литературы. – М.: Наука, 1978. – С. 163; ¹⁴Воробьева М. Б. Влияние современной интеграции науки на научный язык и научную литературу / Стиль научной речи. М.: Наука, 1978. – С. 36; ¹⁵Славгородская Л. В. Об использовании образных средств в языке современной физики / Функциональный стиль научной прозы. Проблемы лингвистики и методики преподавания. М.: Наука, 1980. – С. 197; ¹⁶Дядюра Г. Функціональні параметри образності в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук). Автореф. дис. канд. філолог. наук. – К., 2001. – С.6; ¹⁷Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 591; ¹⁸Серажим К. С. Оцінна лексика у політичному дискурсі // Наукові записки. – К.: Інститут журналістики, 2002. – Т. 9. – С. 113; ¹⁹Вуколова В. О. Експресиви як сигнали підтекстової інформації (на матеріалі роману Ф. М. Достоевського „Брати Карамазови”). Автореф. канд. дис. К., 2004. – 24 с.; ²⁰Алексеева Л. М. Метафора в научном общении // Человек. – Коммуникация. – Текст. – Барнаул, 1988. – Вып. 2. ч. 1. – С. 7-9; ²¹Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания. Ономастика. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1972. – 209 с.; ²²Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. – К.: Наук. думка, 1989. – 153с.; ²³Бойченко Н. О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал: Дис. ... канд. філол. наук: Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 192 с.; ²⁴Зарицький М. С. Стилїстика сучасної української мови: Навчальний посібник. – К.: Парламентське вид-во, 2001. – 156 с.; ²⁵Коваль А. П. Практична стилїстика сучасної української мови. – К.: Вища школа, 1987. – 351 с.

Г.В. Грегуль, канд. філол. н.

ДЕЩО ПРО КОНЦЕПТ «РОДИЧ»

У статті викладено три версії тлумачення поняття «родич»: загальна, науково-правова та законодавча; подана спроба їх узагальнення.

In this article the three versions of the term «Relative» are elucidated: the common, the law-scientific, and the legislative; is given the attempt of summarizing.

Якщо появу назв родинних стосунків співвідносять із часом формування сім'ї, який припадає, за Л. Морганом, на епоху дикості, то про стосунки спорідненості можна говорити ще з самого початку зародження людства. Їх тлумачення буде неоднозначним, що

залежатиме і від епохи, і від традицій певного соціуму. Спробуємо з'ясувати визначення поняття «родич» у сучасній українській літературній мові та мові права, зокрема мові юридичної науки та мові законодавства.

Версія 1 – загальна. У сучасній українській літературній мові поняття «родич» може вживатися у двох значеннях: у прямому – *той, хто перебуває у спорідненості з ким-небудь*; та в переносному – *той, хто має однакові з ким-небудь думки, риси характеру і т. ін., схожий чимось на когось*¹. У контексті статті нас цікавитиме перше визначення. З метою його уточнення з'ясуємо зміст слова «спорідненість»: *1) назва ознаки, що вказує на пов'язаність спільністю походження; 2) те саме, що споріднення – стосунки між родичами людей, що взяли шлюб, а також стосунки подружжя з їхніми кровними родичами; свояцтво*², йдеться про спорідненість, що виникає внаслідок шлюбу: *між чоловіком і кровними родичами дружини; між дружиною і кровними родичами чоловіка; між родичами подружжя*³

Підсумуємо: родич – це особа, яка перебуває з кимсь у спорідненості за походженням або внаслідок шлюбу. Утім чомусь у жодному з визначень, поданих у тлумачному словнику, не згадується про стосунки між чоловіком та дружиною, чи є ж члени подружньої пари родичами?

Версія 2 – науково-правова. Юридичний словник⁴ подає визначення не поняття «родич», а «родичі» (хоча й, як відомо, використання форми множини в таких словниках не є бажаним) – *особи, які перебувають між собою в близькій спорідненості або свояцтві (батьки, брати, сестри, сини, дочки, дідусі, бабусі, онуки)*⁵.

Безумовно, тлумачення цього слова було б зрозуміліше, якби з'ясувати значення понять «спорідненість» та «свояцтво». Однак у словнику їх не має. Хоча розшукуємо іншу словосполуку (знову ж таки в множині) та її визначення: *близькі родичі і свояки – особи, пов'язані між собою походженням одного від другого або спільним походженням від одного предка, а також родичі подружжя*⁶. Звідси близькі родичі – це особи, які пов'язані між собою походженням одного від другого або мають спільне походження від одного предка; натомість свояки – родичі подружжя. Варто зазначити, що автори словника недоцільно об'єднали два різні поняття (близькі родичі (1); свояки (2)) в одну термінологічну сполуку, внаслідок чого в цій

словниковій статті порушена вимога єдності до юридичних термінів: одне поняття – один термін, один термін – одне поняття.

Порівнюючи ці два визначення, напрашується висновок: особи, які перебувають у близькій спорідненості, – близькі родичі, а особи, які перебувають між собою у стосунках свояцтва, – свояки. Утім таке узагальнення суперечить ustalеному визначенню слів «своjak» та «своjaцтво». Адже *своjak – брат дружини; чоловік жінчиної сестри; своjaцтво – родичі не по крові, а по шлюбу; спорідненість, що виникає внаслідок шлюбу: стосунки між чоловіком і кровними родичами дружини, між дружиною і кровними родичами чоловіка, а також між родичами подружжя*⁷. Як бачимо, збірне поняття «своjaцтво» набагато ширше, ніж поняття «своjak». Тому називати всіх, хто пов'язаний стосунками своjaцтва, лише своjками – не можна.

Проаналізуємо й перелік, поданий до поняття «родичі»: *батьки, брати, сестри, сини, дочки, дідусі, бабусі, онуки*. Насамперед зауважимо, що це перерахування не відповідає нейтральному стилю викладу (слова «дідусі», «бабусі» мають значення суб'єктивної оцінки). Що ж до його буквального змісту, то він, по-перше, є вичерпним, на що вказує відсутність прикінцевих слів: тощо, та ін., і под.; по-друге, не є однозначним: 1) у перелік включені слова, які позначають лише споріднених по крові осіб, тобто родичами певної особи є лише її батьки, її діти, її онуки, її брати, її сестри, її дід і баба; 2) у перелік включені не лише кровні родичі, а й шлюбні, тобто, перераховуючи, автор мав на увазі не лише родичів дружини, а й чоловіка. Неоднозначність тлумачення порушує вимоги до визначення понять⁸.

Підсумуємо: *родичами є: 1) особи, які пов'язані між собою походженням одного від другого; 2) особи, які мають спільне походження від одного предка; 3) особи що перебувають у своjaцтві*. Утім кого саме відносять до останньої категорії осіб – залишається незрозумілим, відкритим залишається і питання спорідненості дружини і чоловіка.

Версія 3 – нормативно-правова. Треба зазначити, що в чинному законодавстві важко розшукати родо-видове визначення чи визначення-опис поняття «родич». Знаходимо хіба що в міжнародних договорах тлумачення сполуки «близькі родичі». Натомість у чинному законодавстві помічаємо численні визначення-переліки, які,

на жаль, не дають можливості однозначного тлумачення поняття «родич». Цей висновок ґрунтується на таких засадах.

По-перше, у чинному законодавстві наявні різні слова та словосполучення, якими позначають осіб-родичів: *родич за походженням, родич по висхідній лінії, прямий родич, близький родич, найближчий родич, свояк, член сім'ї, близький член родини, родич прямої лінії споріднення, близька рідня, близькі люди, найближчий родич-член сім'ї та ін.* Якщо деякі з них і є різновидами поняття родич, то інші – використовуються в законодавстві невмотивовано, створюючи ряд непотрібних синонімів.

По-друге, у чинному законодавстві наявні різні визначення-переліки, які називаються одним словом, або ж однакові визначення-переліки, які позначаються різними словами. Така невідповідність прослідковується між різними галузями, у межах однієї галузі й навіть у межах одного нормативно-правового акта.

По-третє, наявні помилки щодо порушення вимог до визначень-переліків:

1. Використання синекдохи. Наприклад: *близький родич – батько, мати, син, дочка, дід, баба, онук, онука, брат, сестра, дядько, тітка, племінник, племінниця* (ч. 5 ст. 12 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині»). Позначені курсивом слова мають форму однини. Хоча навряд чи їх тлумачення стосуватиметься лише одного з представників такої категорії (одного сина, одного дядька, одного діда і т.д.).

2. Наявність емоційно-забарвлених слів: *дідусь, бабка, бабуся і под.*

3. Введення до переліку видових понять інших (невидових). Наприклад: *близький родич – батьки, дружина, дитина, рідні брат, сестра, дід, баба* (абз. 3 ч. 11 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). Як відомо, дитина – особа віком до 18 років. Саме тому цей термін не стосується родового поняття «родич».

4. Зазначення неповного переліку видових термінів. Яскравим прикладом є перелік, зазначений у п. 11 ст. 32 Кримінально-процесуального кодексу України: *близькі родичі – батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки.* Виокремлене курсивом слово може бути буквально потлумачене так: родичем може бути лише дружина, тобто жінка стосовно свого чоловіка. Тоді приходимо до парадоксу: для чоловіка його дружина є родичем, а для дружини її

чоловік не є родичем. Найімовірніша причина такого переліку, що й фіксується в багатьох наукових джерелах, неточний переклад слів з російського відповідного кодексу.

5. Використання слів з неоднозначним тлумаченням. Наприклад: *брат* (рідний брат, двоюрідний брат і т.д.); *діти* (рідні діти, всиновлені діти, пасинок, падчерка); *чоловік* (особа щодо своєї дружини, колишній чоловік); *батьки* (батьки чоловіка, батьки дружини, батьки подружжя, опікун, піклувальник, вітчим, мачуха) і под.

6. Наявність суперечностей. Наприклад, для певної особи родичем може бути або чоловік, або дружина. Саме тому тлумачення: близькі родичі – батьки, дружина, чоловік, діти (ч. 2 ст. 42 Закону України «Про статус суддів») – є суперечливим, неточним, адже українське законодавство впоняття «шлюб» вкладає лише союз різностатевих осіб. Взаємовиключність цих слів треба відображати і на письмі: або за допомогою лексичних засобів: *один з членів подружжя*; або ж графічних засобів: *дружина (чоловік)* чи *чоловік (дружина)*.

7. Наявність тавтології. Наприклад: *близький родич* – батько, матір, дружина та *близькі її родичі*, діти, рідні брати, сестри або інші особи, які його виховували (ч. 7 ст. 25 Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України).

Спроба теоретичного узагальнення:

1. Визначення не повинні порушувати основні вимоги до їх формулювань⁹. Визначення загальноживаних понять, поданих у тлумачних словниках української мови та в словниках юридичного спрямування, не повинні суперечити одне одному. Законодавчі визначення повинні бути найточнішими та найвичерпнішими.

2. У законодавстві доцільно виокремлювати такі слова та словосполучення: *родич*, *близький родич*, *найближчий родич*, *член сім'ї*, адже вони, по-перше, не суперечать вимогам, які висувуються до термінів¹⁰; по-друге, найчастіше використовуються в законодавстві.

3. Слід розмежовувати значення цих слів:

- *родич* – особа, яка має спорідненість з іншою або за походженням, або за шлюбом. Відтак, основною ознакою поняття «родич» є спорідненість, яка може бути двох видів: за походженням, за шлюбом;

- споріднення за походженням (кровне споріднення) мають особи, які походять: 1) від спільного предка (брат – сестра; дядько-

тітка і под.); 2) один від одного (мати – дочка, дід – батько і под.). Саме тому *близький родич (у широкому розумінні)* – особа, яка перебуває у спорідненості за походженням; *близький родич (у вузькому розумінні)* – особа, яка походить від одного предка й обмежена першим ступенем по горизонталі та першим і другим ступенем по вертикалі (дід, баба, батьки, рідні брати і сестри, рідні діти та онуки);

- *найближчий родич* – особа, яка перебуває з кимсь у кровній спорідненості першого ступеня (такими можуть бути батьки та діти);

- *споріднення за шлюбом* (шлюбне споріднення) існує: між членами шлюбної пари; між дружиною і кровними родичами чоловіка; між чоловіком і кровними родичами дружини; між кровними родичами членів шлюбної пари. Три останні різновиди споріднення за шлюбом побудовані на основі *своцтва*;

- *членом сім'ї* може бути не лише родич за походженням (батьки, рідні діти тощо), а й за шлюбом (подружжя, пасинок, падчерка, мачуха, вітчим, тесть, свекруха тощо). Не може бути поданий виключний перелік членів сім'ї, адже є різні сім'ї. Визначальним під час з'ясування переліку членів певної сім'ї можуть бути такі ознаки: споріднення (кровне чи шлюбне); ведення спільного життя; взаємне підтримування як морально, так і матеріально тощо.

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. – С. 1038; ² Там само. – С. 1178; ³ Там само. – С. 1110; ⁴ Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво “Юридична думка”», 2007. – 992 с.; ⁵ Великий енциклопедичний юридичний словник. Зазн. праця – С. 783 – 784; ⁶ Там само. – С. 59; ⁷ Великий тлумачний словник сучасної української мови. Зазн. праця. – С. 1110; ⁸ ДСТУ 3966-2000. Термінологія. Засади й правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. – К.: Держстандарт України, 2000. – С. 22; ⁹ ДСТУ 3966-2000. Зазн. праця. – С. 20 – 23; ¹⁰ Там само. – С. 14 – 19.